

PRIMA NOASTRĂ POETĂ (una creștină și naivă)

Our first poetess (a Christian and naive one)

AI. CISTELECAN¹

Abstract

The essay throws a critical and esthetical light on a manuscript dating from 1826, which was recently put into circulation, and which contains the poems of the nun Xenia Iordachi Hagiu. After a biographical overview and a brief panorama of the historical context, the essay underlines the proper qualities of Xenia's poems: their naivety and imaginative spontaneity, the fluency of versification, the candor of the dialectal language and its aphoristic standing.

Keywords: Xenia Iordachi Hagiu, religious poetry, nun, spontaneity, naivety, hymnal fervor.

Rămasă ca și necunoscută pînă de curînd, călugărița Xenia Iordachi Hagiu e, de fapt, prima noastră poetă în mod absolut. Cu o versificație spontană, apropiată de fluența folclorică, Xenia e, desigur, o poetă creștină, de un creștinism destul de naiv, dar cu atît mai autentic. N-are orgolii literare, ba nici chiar creative (deși are o precizată conștiință poetică), convinsă cum e că pușinul har de stihuitoare îi este dat de sus. Are, deci, umilința creatorului care se știe o simplă unealtă nevrednică și, mai ales, un simplu transmitător de mesaj, care nu vine de la el și nu e inventat de el. Xenia respectă, din pietate, distincția operată de Dorin Ștefănescu între "textul poetic" și "textul religios", părăind să știe că în vreme ce "textul poetic vorbește de la sine și reușește să o facă prin arta cuvîntului", fiind "creator de vorbire", "textul religios slujește cuvîntul Altuia care vorbește," fiind doar "investit cu darul vorbirii".² Xenia n-are, firește, drame de credință și e departe de dialectica tensionată a credinței din, bunăoară, poemele lui Arghezi, unde, după cum zice Iulian Boldea, "omul și Dumnezeu apar /.../ angajați într-o dispută fără soluție, plină de fervoarea căutării și a identificării".³ Xenia are o credință spontană și totală, lăsîndu-se cu totul în mîinile Domnului.

*

La cum arată peisajul nostru literar de pe la 1820, Xenia Iordachi Hagiu nu l-ar fi compromis deloc. Ba dimpotrivă. Poate că nu-i așa de "artistă" și de pricepută la cele literare precum Văcăreștii, Prale sau Mumuleanu, dar, în schimb, are o spontaneitate și o candoare a versificației și imaginației cum nu prea aveau contemporanii ei. Și-n plus, e modestă, nu umblă după glorie literară, mulțumită cu renumele dobîndit "în mînăstirea Agapia și în tot ținutul Neamț", după cum ne

¹ Prof.univ.dr., Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș

² Dorin Ștefănescu, *Înțelegerea albă*, Editura Paralela 45, Pitești, 2012, p. 104.

³ Iulian Boldea, *Sacru și profan în poezia lui Tudor Arghezi*, în *The proceedings of the European integration-between tradition and modernity congress*, volume number 2, 2007, p.114-124

certifică Ioanichie Bălan.⁴ Din păcate, manuscrisul ei de *Stihuri* (vreo 2000 de versuri, după număratoarea lui N. A. Ursu)⁵ a rămas aproape necunoscut pînă la ediția de la Gunivas – o ediție elegantă și făcută după toate rigorile valorificării unui manuscris. Xenia nu era însă chiar necunoscută de vreme ce Ioanichie Bălan îi face stihuitoarei un portret în *Pateric românesc* - ba chiar și strînge cîteva date pentru o schiță biografică. Cele aflate de Ioanichie Bălan au fost completate de cercetările lui N. A. Ursu, dar tot puține au rămas (luăm aceste date din *studiu introductiv* al lui N. A. Ursu). Xenia ar fi fost fiica biv-vel armașului Iordache Hagi și ar mai fi avut o soră – Catinca. Ioanichie Bălan zice că părinții au dat-o la învățătură, dar cînd au vrut s-o mărite, Xenia a ales viața monahală, mai întîi la Socola și apoi la Agapia. Iordachi – cît o fi fost el de ”boier sau boiernaș”, proprietar de ”zece liudi⁶ - nu stătea prea bine, de vreme ce pe Catinca, rămasă mireană, o înzestreză cu ”două pogoani vii” în Dealul Mare biv vel spătarul Mihalache Cerchez, care zice și că ”am crescut-o eu în casa me”.⁷ Lipsa zestrei va fi atîrnat și ea în drumul Xeniei spre mănăstire, dar stihurile ei nu plîng după lume. La Agapia, zice Ioanichie Bălan, ”cuvioasa Xenia se nevoia mai ales cu slujba la biserică, cu privegherea de noapte, cu citirea sfințelor cărți și cu rugăciunea lui Iisus. Ascultarea ei era cîntarea la strană, îngrijirea bisericii, iar în timpul liber facerea de stihuri versificate spre lauda lui Dumnezeu și mîngîierea sufletului. Căci, ducînd o viață cu totul aleasă, în post, în smerenie și în neadormită rugăciune, și fiind iluminată cu multă învățătură de carte, shimonahia Xenia se învrednicise de la Dumnezeu cu darul facerii de versuri duhovnicești. Și era renumită această cuvioasă în mănăstirea Agapia și în tot ținutul Neamț pentru sfințenia vieții ei și pentru alosele stihuri bisericești pe care le scria.”⁸ Ca stihuitoare, Xenia era destul de vrednică și inspirată, nu mai puțin și harnică. ”Versurile sale – zice Ioanichie Bălan -, adevărate imne și cîntări de bucurie, sunt izvorîte dintr-un suflet curat și împăcat cu Dumnezeu. Ele cheamă toată suflarea să laude pe Domnul și să mărturisească minunile Lui. Astfel, smerita Xenia este cea dintîi poetă în trecutul neamului nostru iar *stihurile* ei formează prima carte de imne românești.”⁹ Limba acestor stihuri, după cum subliniază N.A. Ursu, e plină de ”particularități dialectale moldovenești”¹⁰ (ceea ce ar putea fi, într-adevăr, semn de cultură precară, de autodidact, cum sugerează autorul studiului), dar tocmai naturalețea acestei culori dialectale ne arată o limbă fragedă, de o candoare admirabilă și de o inocență creativă euforică. Xenia scrie cum vorbește, doar că ritmat și cu vădită

⁴ Protosinghel Ioanichie Bălan, *Pateric românesc ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce s-au nevoit în mînăstirile românești (secolele IV-XX)*, Ediția a II-a, Tipărit cu binecuvîntarea Înalt Prea Sfințitului Dr. Antim, Arhiepiscopul Tomisului și Dunării de Jos, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1990, p. 397. Portretul e folosit și de N. A. Ursu în: *Studiu introductiv* la: Shimonahia Xenia Iordachi Hagi de la mănăstirea Agapia, *Stihuri*, manuscris autograf din anul 1826, Ediție îngrijită de Eugenia Dima, Studiu introductiv de N. A. Ursu, Editura Gunivas, Chișinău, 2012, p. XVII.

⁵ N. A. Ursu, *Studiu introductiv*, p. XVI.

⁶ Idem, pp. XXII-XXIII.

⁷ Ibidem.

⁸ Ioanichie Bălan, *op. cit.*, p. 397.

⁹ Idem, p. 398.

¹⁰ N. A. Ursu, *op. cit.*, p. XXIII.

efervescentă plastică. După cum zice, pe copertă, Eugenia Dima (care a redactat și un riguros *glosar*, nu doar s-a îngrijit cu acribie de editarea manuscrisului), în stihurile Xeniei ”se simte sinceritatea, vibrația emoțională”; ca și temperatura devoțiunii, fervoarea imnică și ingenuitatea unei credințe depline, smerită și fără poticniri. Xenia e fluentă în versificație, merge – cu aproximație – pe euritmii folclorice, naturale, fără mari scrupule însă. Dacă ritmul nu iese, dacă metrica nu corespunde sau ”eufoniile” nu se armonizează, nu-și face mari probleme de euritmă și ”ermonie”: învinge dificultățile cu licențe simpatice, sare peste hopuri cu nonșalanță. Firește că Xenia versifică scene și parabole biblice, le face, ca să zic așa, ”recitative”, preamărește virtuțile credinței și virtuțile în general, se ține de sinaxar (maicile îi recitau versurile la sărbători) și compune – mai avîntat, cu devoțiune mai aprinsă – imnuri către Fecioară (un fel de mic acatist) și către Mîntuitor. Nu pune teme de la ea: ea servește doar, are conștiință de unealtă modestă. Normal, versurile iau adesea turnură preceptistică, fac aforistică, întrucît stihurile Xeniei sunt și carte de învățatură și îndreptare și trag – obligatoriu - la sentențiozitate. Caietul se și deschide, de altfel, cu o profesiune de adevăr, cu o mărturisire în tăria credinței (într-o minunată moldovenească): ”Adivărul în veac rămîni,/ Minciuna nu-l va răpuni,/ Macar di se luptă foarti,/ Vrînd di pre pămînt a-l scoati./ Însă pren curgire vremii/ Va lipsi boldul smintelii/ Și se va face uniri,/ În dooă părți răsplătiri”. Xenia știe, de fapt, ce face, și-și conturează singură structura și conținutul caietului, care cuprinde ”Cuvîntari di mării,/ Di laudi alcătuirii,/ La orînduieli sfinti,/ Cîti s-au văzut pliniti./ Încă mai sînt și jeluiri,/ Și oarecari povistiri,/ Cugetări folositoari,/ Urmînd ca într-o cîntari,/ Duhovnicești la voroavă,/ Politicești la podoabă”. Iată o conștiință poetică asumată, cu întreaga umilință a celui ce se știe învrednicit doar prin grația de sus, nu prin merite personale. Căci Xenia e mereu conștientă că e doar o unealtă și că în această calitate – și numai în această calitate - nu poate tăcea minunile dumnezeiești. Nu-i de mirare că imboldul prim îi vine de la Sf. Augustin (deși ortodoxă, îi zice ”sfîntul”, nu ”fericitul”; e o abatere din empatie, evident) și de la imperativitatea impusă de el în mărturisirea acestora; dar cu ce drastică umilință își asumă chemarea: ”așe și mie, lepădăturii, din sfărmiturili mesii celui bogat împărtășindu-mă, au doar mi se cadî a tăce și a nu mărturisî”?! Desigur, nu, așa că ”izvodește” ”această carti di laudi pren stihuri, spre mîngîiere sufletului meu și cui o va priimi”.

După canoane și cutume (cărți bisericești se vede că citise, chiar dacă nu stătea prea bine cu cele ”laice”), și Xenia își deschide manuscrisul cu o poetică – una creștină, firește -, un ”imn” al cărții inspirate și al efectelor de ”hrană” ale acesteia. Nu la idee trebuie căutată Xenia (sunt locuri comune, obligate chiar), ci la candoarea ofertei: ”Cartea di siniș grăești/ Cătră cel ci o cetești:/ Cetitoriule iubiti,/ Ceri luare aminti,/ Ceri întreagă-nțelepciuni/ Di la-nchinata Triimi,/ Și apoi mă iscodești,/ Mă gustă și ti hrănești/ Că nu sunt amărăciuni/ La stomahurile buni,/ Nici pricinuiesc eu greață,/ Ci mireazmă și dulceață./ Di sunt unora sminteală,/ Eu mă știu fără prihană,/ Di-am venit pren proastă mîină,/ Viu esti Cel ci mă mîină./ Că tot izvorul cel

plăcut/ Izbucnești din pământ,/ Și di ari repezală,/ Toată noroirea spală” etc. E, în fond, conceptul de carte al profetilor, conceptul cuvântului ca aliment și medicament, ca rit lustral și salvator. Xenia nu va lucra cu alt imaginar al cărții și nici cu altă misiune a cuvântului. Repertoriul ei imaginativ și atitudinal n-are noutate, e cel consacrat de tradiția liturgică, dar are, totuși, prospețime, în măsura în care reușește să pară unul spontan, nu unul repetitiv. Altminteri, firește că imaginația Xeniei n-are tupeu eretic, e conformistă și pioasă. Atitudinile sunt și ele cele din nomenclatorul imnic și devoțional, căci stihuitoarea se poartă cum trebuie. Și ea e cuprinsă, bunăoară, de ebrietatea inspirației ca ordin și dar divin: ”Toati, ca într-o beții,/ În vremi mi s-au dat și mii/ Di la Cel ci împarti buni/ Cu a Lui înțelepciuni” (nu-i de neglijat la aceste versuri efectul - involuntar caricatural - al limbajului, ceea ce le face subit simpatice). Deși sigură pe temeiul propriului misionarism, nu conține să ceară mereu întăriri de sus, ca să nu smintească: ”Iar și aceasta, Doamne, cei,/ Deacă spre folos mă vrei,/ Deacă va fi sloboziri/ Să primească vreo firi,/ Cele pren mîinile meli/ Fii spre a Ta plăceri./ Nu fii scandalisiri/ Pren a me nisocotiri./ Că știi, ca un Dumnezeu,/ Că nu esti lucrul meu” etc. Pregătită astfel, cu întăritoarele divine invocate fierbinte, Xenia purcede la o versificare biblică, luînd-o aproape capitol de capitol, de la geneză la Evangheliile. Cu spontaneitatea ei șarmantă și dezarmantă, e prima ”gîndiristă” din poezia noastră, prima care aduce fabula divină pe plai. Nu atît prin strămutare sau permutare, cum făceau Pillat și ceilalți, cît prin ”psihologia” insuflată scenelor biblice: ”Apoi mergi-n Nazaret,/ Fiind micușor băiet./ Deci maică-Sa L-au dat la carti,/ Ci El spune că știi toati,/ Și cu puteri grăiești,/ Nu în dișert să fălești” etc. Dacă ar fi preștiut de doctrina lui Crainic, Xenia ar fi fost cea mai autentică gîndiristă.

Simboluri, taine și virtuți creștine sunt luate și ele, destul de cu metodă, la cîntat (rugăciunea, umilința, suferința, tăcerea, botezul, lacrima, moartea etc.), cu aceeași picturalitate naivă și cu ochii fixați pe exercițiul de ascensiune cerească a sufletului: ”O, lacrămo, sfîntă bai,/ Sau duhovnicească ploai,/ Că nu rămîni-nțelenit/ Sufletul ci te-au priimit,/ Ci ca un pom lîngă izvoară,/ Pren cea sfîntă umezeală,/ Crește roduri poliiti,/ Cerescului arvoniti./ Li saltă pren aburiri/ Cu nespūsă mirosiri.” Cu aceeași naivitate imediată își spune și rugăciunile și imnele, dar nu uită nici să ceară recompensa cuvenită, amintindu-i Fecioarei de datorie: ”La ceasul ieșirii meli/ Să-m sosești spre mîngîeri,/ Să mă duci la-Împărății,/ Pentru că Ț-am cîntat Ții”. Firește că se simte și copleșită de strălucirea Fecioarei și se scuză ”că nu să poati pren cerneală/ Să-Ț spui toati la iveală” și nici ”nu să poati ca să-Ț scrii/ Podoabili pren condii”. Dar se străduiește și face un entuziasmat acatist al Maicii Domnului, cu deplină încredere în metanoia produsă de lucrarea Fecioarei: ”Căci pren a Ta ameletari,/ Ai făcut firii schimbari,/ Schimbînd din adamicească/ Spre viață îngerească”. Atunci cînd se lasă mai în voia imagisticii, Xenia arată capacitate sintetică, unind repede contrariile materiale și nefiind departe de practica oximoronului: ”Dragostea dumnezeiască/ Poati foc să se numească,/ Căci că aprindi pre dor,/ Izbucnind ca un izvor” etc. Ca la prooroci, și la ea iubirea și vocația cîntării sînt ”văpaie” și ”izvor” deodată, iar poetica e pe bază de kenoză: ”Vino, vino, Iisusă,/ Spre

văpaie cea nistinsă,/ Cari întru mini ardi/ Și cântărilor sloboadi”; sau: ”Iisuse, Domnul meu,/ Mă sfirșești dorul Tău/ Căci cum stau strugurii în teasc/ Și izvoară di vin nasc,/ Așa eu m-am tescuit/ Pentru Tini, Cel Dorit”. În orice caz, imnurile Xeniei sunt rod strict al râvnei cerești, nu răspuns la vreo vanitate lumească: ”Flacăra dragostii Tali/ Mă pornești la cântari,/ Nu vreun interes di lumi/ Sau dulceață dupre firi”.

Există și câteva slăbiciuni tematice (sau preferințe), câteva insistențe de tratare cam redundante. Atenție aparte primește, de pildă, Abel (căruia Xenia îi conturează o psihologie în prelungirea pasajului biblic); sau colocviul sufletului cu trupul/inima; nu mai puțin, stihurile despre moarte (văzută destul de concret: ”Ah, moarti, otrăvit păhar,/ Și la păcătoș amar!/ Căci ti arăți la ei urită/ Și, dupre David, cumplită,/ Viind foarte-nveninată,/ Strașnică și-nfiorată,/ Încărcată di unelti,/ Dînd dureri nimîngîeti” etc.), cu cele două variante: a păcătosului și a dreptului. Cu credința ei naiv-populară, Xenia pictează abrupt scenele de deprimare în care dracii văd că le este smuls un suflet: ”Toți dracii să spăimîntează,/ Foarti plîng și să ohtează,/ Gîlcevesc cu tînguiuri,/ Văzînd om făr' di opriri:/ Iată, zici, Iisus/ Ci urgii ne-au adus,/ Râdică omul la ceri/ Pren a smereniei scări”. Cam toate scenele, fie cu sfinți, fie cu diavoli, au candoarea frescelor de Voroneț. Naivă cum e, spontană și fluentă, Xenia n-are a se sfiî între stihuitoarii de pe la 1820. Iar între cântăreții de strană, poate sta și acum alături de cei de azi.